

ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ ЯК ОРГАНІЗАТОРА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглянуто сутність і розкрито засоби професійного саморозвитку вчителя як організатора навчально-дослідницької діяльності старшокласників.

Ключові слова: професійний саморозвиток учителя, навчально-дослідницька діяльність старшокласників, засоби активізації.

Зміни в усіх сферах життя сучасного суспільства, модернізація сучасної вищої освіти привели до створення нових вимог до професійної підготовки педагогічних кадрів. У головних нормативно-правових документах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (“Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті” та Закон України “Про освіту”, “Про вищу освіту”) підкреслено, що підготовка педагогічних та науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення, підвищення професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури є важливою умовою модернізації освіти. У сучасних умовах пріоритетного значення набуває завдання підготовки фахівця, який не тільки володіє необхідною системою знань, умінь, навичок та вміє використовувати їх на практиці, а і спроможний самостійно ставити і творчо вирішувати професійні завдання, схильний постійно займатися своїм професійним та особистісним самовдосконаленням, націлений на безперервну освіту, тобто на постійний саморозвиток.

Як свідчать дослідження та практика, у вищих закладах освіти приділяють недостатньо уваги системному використанню засобів активізації професійного саморозвитку вчителя. Саме це й зумовлює неабияку актуальність застосування методів професійного саморозвитку майбутніх фахівців, котрий є необхідною умовою становлення особистості як професіонала, самореалізації в професії.

Окреслена проблема розглядалася в таких аспектах: дослідження саморозвитку як педагогічного процесу (В. Веретенников, П. Каптерев); вивчення психологічних та процесуально-організаційних засад саморозвитку (А. Ветхов, Е. Коваленко, М. Костенко, Л. Кулікова, Н. Лосєва, Л. Петерсон); аналіз професійних аспектів саморозвитку (В. Андрєєв, О. Слободян); визначення етапів та педагогічних умов саморозвитку майбутніх фахівців (О. Сухоленова, Т. Тихонова); виокремлення творчої складової професійного саморозвитку (В. Андрєєв, В. Івченко, О. Слободян).

Поряд з цим недостатньо вивчено проблему впровадження методів професійного саморозвитку вчителя як організатора навчально-дослідницької діяльності старшокласників.

Мета статті – розкрити сутність і засоби активізації професійного саморозвитку вчителя як організатора навчально-дослідницької діяльності старшокласників.

Учитель як організатор навчально-дослідницької діяльності старшокласників виконує такі функції: визначає теми програмного матеріалу з навчального предмета, вивчення яких за допомогою дослідницької технології дає найбільший дидактичний ефект; добирає необхідну літературу; розробляє стимули-заохочення з метою залучення учнів до участі в навчальних дослідженнях; підбирає систему завдань з метою оволо-

діння старшокласниками алгоритмами проведення навчального дослідження; формулює методичні рекомендації, спрямовані на оволодіння учнями навичками роботи з літературою, прийомами ведення записів, правилами бібліографічного опису при цитуванні друкованих джерел; виокремлює комплекс форм та методів організації навчально-дослідницької діяльності відповідно до пізнавальних можливостей кожного учня.

Згідно з науковою позицією І. Зязюна, метою сучасної освіти повинна стати “людина в постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з собою та іншими людьми”. Науковець підкреслює, що прагнення до зміни власної особистості відповідно до професійно-педагогічних ідеалів має стати потребою кожного вчителя. І. Зязюн звертає увагу, що здатність до саморозвитку базується на складній системі мотивів, головним з яких є потреба в самовдосконаленні [5, с. 14].

Дослідження різних наукових позицій (К. Абульханова-Славська, Н. Боритко, Є. Ісаєв, В. Маралов, Л. Мітіна, Л. Рибалка, В. Сластьонін, В. Слободчиков, Б. Фішман, І. Шаршов) дає змогу виокремити такі характеристики феномену “професійний саморозвиток учителя”:

- безперервна, вмотивована, свідома діяльність людини (Н. Лосєва, О. Слободян, Т. Тихонова);
- відбувається на основі рефлексивних механізмів самосприйняття, самопізнання, самовизначення, самоствердження, самоорганізації, самоконтролю (І. Бех, І. Назарова, С. Некрасова, Л. Рибалка, Т. Тихонова);
- цілеспрямований процес змін у мотиваційній, емоційно-вольовій та інтелектуальній сферах (Н. Боритко, О. Ігнатюк, С. Некрасова, Е. Чудіна);
- діяльність, спрямована на вдосконалення природних та духовних якостей, на розвиток творчого потенціалу, на самореалізацію в процесі професійно-педагогічного становлення (Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Л. Виготський, Н. Лосєва, А. Маслоу, В. Мерлін, С. Рубінштейн).

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень (Е. Кокарєва, С. Кубрак, В. Хрипун) ми маємо можливість виокремити такі структурні компоненти процесу саморозвитку вчителя: мотиваційний (відбиває систему мотивів, стійкий інтерес, наявність потреб та ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців до самозміни та самовдосконалення); інтелектуально-операційний (передбачає знання методик самодіагностики, уміння планувати, проектувати процес власного розвитку в професійній діяльності, слідкувати за його перебігом); рефлексивний (передбачає здатність до самоаналізу мотивів, інтересів, потреб у саморозвитку; самооцінки своїх можливостей, якостей; самопланування шляху свого становлення та подальшого розвитку як фахівця; самоконтролю ефективності власних дій); результативний (віддзеркалює нові професійно значущі знання та вміння, особистісні якості).

Багато науковців (Б. Ананьєв, В. Гриньова, С. Золотухіна, М. Євтух, Л. Рибалка) розглядають саморозвиток як фундаментальну здатність людини ставати та бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну діяльність на предмет практичного перетворення; як активність у розкритті, збагаченні своїх духовних потреб, усього особистісного потенціалу.

Ми дотримуємося наукової позиції вчених (І. Бех, О. Китайська, С. Некрасова), які стверджують, що активна рефлексивна позиція майбутнього фахівця є необхідною умовою саморозвитку. Майбутні вчителі за допомогою таких рефлексивних дій, як самоусвідомлення, самооцінка та самокерування, мають змогу глибше зрозуміти, якими знаннями, вміннями та навичками вони мають оволодіти, які якості особистості повинні розвивати, а які підлягають корегуванню.

У своєму дослідженні О. Остроумова звертає увагу на те, що розвиток особистості відбувається в процесі успішного оволодіння професійною діяльністю, значущою для суб'єкта. Автор виокремлює такі змістовні компоненти професійно-особистісного саморозвитку майбутнього фахівця: самоусвідомлення (усвідомлення себе в діяльності, власних розумових здібностей, мотивів і цілей своєї поведінки); самооцінка (ціннісне ставлення до себе, котре передбачає закріплення позитивних якостей та незадоволеність негативними або недостатньо розвиненими рисами своєї особистості та бажання самовдосконалюватися); самоорганізація (керування власними навчальними діями; оцінка, контроль та коригування доцільності навчальної діяльності); самоуправління (усвідомлення правил організації власних дій). Під професійно-особистісним саморозвитком майбутнього фахівця О. Остроумова розуміє багатокомпонентний особистісно та професійно значущий процес, у якому відбувається формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності, котрий сприяє осмисленню власної самостійної діяльності, та виступає засобом самовдосконалення в навчально-професійній сфері [6].

І. Краснощок визначає професійно-особистісний саморозвиток психолога як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня його професійно-педагогічної компетентності, розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку. В основі цього процесу лежить механізм постійного подолання суперечностей між реальним рівнем професіоналізму (“Я-реально-особистісне”, “Я-професійно-дієве”) та уявним (“Я-професійно-нормативне”) [4, с. 10]. Автор підкреслює, що результатом професійного саморозвитку психолога є новий образ “Я-реально-особистісного”, який в уявленні психолога є наближеним до “Я-професійно-нормативного”.

У дисертаційному дослідженні Л. Солянкіної професійний саморозвиток визначається як вища форма саморегуляторної діяльності студента, що виявляється в цілеспрямованості та активності особистості, плануванні власної діяльності, самостійному і швидкому прийнятті рішень та відповідальності за них, критичності в оцінці результатів своїх дій, почуття боргу, в умінні розвивати себе як суб'єкта професійної діяльності. Компонентами процесу професійного саморозвитку особистості науковець називає такі: мета самореалізації; оцінювання власного професійного рівня; ідеал професіонала, до якого прагне учень; контроль за поточними результатами з досягнення цілей професійного саморозвитку. Як бачимо з аналізу наведених автором елементів професійного саморозвитку, Л. Солянкіна важливого значення надає рефлексивному компоненту окресленого феномену [8].

Цікавою та нетрадиційною нам здається наукова точка зору О. Колісника щодо необхідності введення духовної практики в навчальний процес з метою формування творчої особистості. Психолог стверджує, що духовні практики, які репрезентують позарелігійну духовність, розвивають континуально-інтуїтивний розум, холістичний образ світу та ієрархію смислів, інсайтне розуміння та креативність, відсутні в традиційній освіті. На думку автора, вища школа в Україні розвиває лише можливості лівої півкулі головного мозку, які відповідають за створення раціональної картини світу, поняттєвий апарат, дискретно-дискурсивне мислення, вольовий самоконтроль. О. Колісник підкреслює, що включення в навчальний процес медитативних духовних практик сприяє більш інтенсивному саморозвитку студентів [3, с. 30–31].

Аналіз наукових джерел (О. Ісаєв, І. Краснощок, О. Остроумова, Л. Солянкіна) дає змогу виокремити та сформулювати засоби активізації професійного саморозвитку вчителя як організатора навчально-дослідницької діяльності старшо-

класників: самоосвітня діяльність із вивчення праць класиків педагогічної науки і майстерності та інноваційних педагогічних технологій; самоконтроль знань з педагогіки та психології, інновацій в організації навчальної та дослідницької діяльності школярів; аналіз педагогічних ситуацій з метою оцінювання власної професійної компетентності; ведення щоденника досягнень та невдач, який передбачає опис конкретних педагогічних ситуацій з аналізом причин і чинників, що впливають на результати діяльності. Це дає майбутнім фахівцям змогу краще усвідомлювати, критично оцінювати та систематизувати свій досвід, робити практичні висновки; скласти власну професійно-психологічну характеристику у вигляді позитивних та негативних рис, які були продемонстровані за певний період часу або при вирішенні якоїсь педагогічної проблеми. Отримані дані допоможуть учителеві як організатору навчально-дослідницької діяльності зробити висновок про характер змін власної компетентності за останній період часу. Порівняння створеного професійного портрета з попередніми дає можливість планувати зміни, проводити уточнення, виділяти випадкові та постійні риси. Візуалізація своїх професійних якостей та компетенцій дає майбутнім фахівцям змогу більш чітко їх усвідомлювати, краще використовувати та контролювати. Слід підкреслити, що вчитель як організатор навчально-дослідницької діяльності учнів має поєднувати педагогічну та навчально-методичну діяльність із науково-дослідною роботою, тобто самостійно проводити дослідження з певної наукової проблеми задля збагачення навчального курсу новими теоретичними положеннями та висновками. Ми згодні з твердженням Л. Подоляк, В. Юрченко, що поєднання педагогічної роботи та проведення наукового дослідження сприяє підвищенню ефективності викладання.

Висновки. Таким чином, знання та використання спеціальних прийомів, методик і технологій сприяє активізації процесу професійного саморозвитку вчителя, що являє собою безперервний, цілеспрямований, керований особистістю процес підвищення рівня власної професійної компетенції шляхом самоосвітньої діяльності. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у вдосконаленні навчально-методичного забезпечення професійного та особистісного розвитку вчителя, вивченні психологічних основ цього процесу.

Список використаної літератури

1. Исаев А.П. Инструменты профессионального саморазвития / А.П. Исаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2008/03/12/instrumenty_samorzvitiya.html.
2. Китайська О.А. Стимулювання саморозвитку майбутніх вчителів як педагогічна умова формування професійної мобільності / О.А. Китайська // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – 2009. – № 3. – С. 86–90.
3. Колісник О. Психологічна практика духовного саморозвитку особистості / О. Колісник // Психологія особистості. – 2010. – № 1. – С. 27–35.
4. Краснощок І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти / І. Краснощок // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 9–11.
5. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
6. Остроумова Е.Н. Информационно-образовательная среда вуза как фактор профессионально-личностного саморазвития будущего специалиста / Е.Н. Остроумова // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 4. – С. 37–40.
7. Слободян О.П. Творчий саморозвиток особистості студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення культурологічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Петрівна Слободян. – Луганськ, 2004. – 305 с.

8. Солянкина Л.Е. Учебно-методический комплекс как средство профессионального саморазвития студента : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Людмила Егоровна Солянкина. – Волгоград, 1999. – 217 с.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2013.

Хромченко Е.В. Средства профессионального саморазвития учителя как организатора учебно-исследовательской деятельности старшеклассников

В статье рассматривается сущность и раскрываются средства профессионального саморазвития учителя как организатора учебно-исследовательской деятельности старшеклассников.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие учителя, учебно-исследовательская деятельность старшеклассников, средства активизации.

Khromchenko H. Means of professional self-development of the teacher as an organizer of educational and research activities of senior pupils

Research of various scientific positions (N. Borytko, B. Fishman, Y. Isaiev, V. Maralov, L. Mitina, L. Rybalka, V. Slobodchikov) provides an opportunity to determine such characteristics of the phenomenon of professional self-development of teachers: continuous, motivated, conscious human activity (N. Loseva, L. Rybalka, O. Slobodyan, T. Tikhonova); based on reflexive mechanisms of self-perception, self-knowledge, self-determination, self-realization, self-organization, self-management (I. Bekh, I. Nazarov, S. Nekrasova, T. Tikhonova); purposeful process of changes in motivational, emotional and intellectual spheres (N. Borytko, O. Ignatyuk, S. Nekrasova); activities aimed at the improvement of the natural and spiritual qualities, development of creative abilities, self-actualization in the process of professional-pedagogical formation (B. Ananyev, V. Andreev, N. Loseva, A. Maslow, V. Merlin, S. Rubinstein, L. Vygotsky).

On the basis of the analysis of psychological and pedagogical research (E. Kokareva, S. Kubrak, V. Khripun) we have the opportunity to allocate the following structural components of the process of self-development of teachers: motivational (reflects a system of motives, steady interests, value orientations of future specialists in self-modification and self-improvement); intellectually-operational (presupposes a knowledge of the methods of self-monitoring, the ability to plan and project a process of one's own development in the professional activity); reflexive (implies the ability to introspect motives, interests, needs in self-development; self-assessment of one's features, qualities; self-planning of the way of the formation and further development as a specialist; self-monitoring of the efficiency of one's own actions); effective (reflects new professionally relevant knowledge and skills, personal qualities).

Analysis of scientific sources (O. Isaev, I. Krasnoshchek, O. Ostroumova, L. Solyankina) provides an opportunity to highlight and to formulate means to enhance professional self-development of the teacher as an organizer of educational and research activities for high school students: self-educational activities for the study of works of the classics of pedagogical science and innovative pedagogical technologies; self-control of knowledge in pedagogy and psychology, innovations in the organization of educational and research activities of pupils; analysis of pedagogical situations with the aim of evaluating one's own professional competence; keeping a diary of achievements and failures, which provides a description of the specific pedagogical situations with the analysis of the causes and factors affecting results of operations. The data will help the teacher as an organizer of educational and research activity to make a conclusion about the character of changes of their own competence for a certain period of time. We would like to emphasize that the teacher as an organizer of teaching and research activity of senior pupils should combine teaching and methodical activity with scientific research work, i. e. independently conduct research on specific scientific problems for the enrichment of the training course with new theories and conclusions.

Key words: professional self-development of teachers, educational and research activities of senior pupils, means of activation.